

ÚJ LIMA FAJ A ZALATHNAVIDÉKI „HELYI ÜLEDÉK”-BŐL.

Irta GAÁL ISTVÁN dr.

— A 18.—19. ábrával. —

FERENCZI ISTVÁN dr., kedves tanítványom, a múlt, 1913. évi nyár folyamán Zalatna környékén végzett földtani kutatásai, illetve részletes fölvételei alkalmával PLANDER GÉZA bányafőmérnök úr szíveségéből egy igen érdekes *Lima* jobb teknő kőbele birtokába jutott, amelyet meghatározás végett nekem adott át. A szóbanforgó példányt PLANDER főmérnök úr Zalatna tőszomszédságában a Felső-Kénesd (Alsó-Fehérm.) határában levő MAGOS LÁZÁR-féle kőbánya hányóján találta.

Fogadják mindketten hálás köszönetem, amiért így módot nyújtottak nekem, hogy egy minden tekintetben szerfölött érdekes lelettel foglalkozhassam.

A lelőhelyre vonatkozó közelebbi adatokat is FERENCZI úr szíveségének köszönöm. Közlése szerint a MAGOS LÁZÁR-féle kőbánya a táborkari térképen Fața Boiloru-nak (832 m) nevezett hegy tövében van. A bányászat tárgyát képező homokkő durvaszemű (legfőként kvarc). Kötőanyaga mész, sokszor kovasavas anyag is: igen szívós. Mindenkép élénken emlékeztet ugyan a lelőhely közelében (1—2 km-nyi távolságban) már régebben megállapított f.-krétakorú kárpáti homokkőre, de viszont FERENCZI-nek igen érdekes és fontos eltérő sajátosságokat is volt alkalma megfigyelnie, melyekre alább még visszatérek.

A lelőhelynek és környékének rétegtani viszonyaira illetve a bezáró üledék korára semmiféle biztos következtetést nem vonhattam az irodalomból sem. Legújabbán PÁLFY M.¹ hangoztatta azt a nézetet, hogy a zalatnai és verespataki helyi üledék miocén korú, s ezt egy a verespataki «helyi üledékből» régebben előkerült *Conus* sp. kőmagjával is támogatta. Ezzel szemben SZÁDECZKY Gy.² főként az eruptívus kőzetek nagyobb területen való összehasonlítása alapján, — NOPCSA F.³ fölfogását osztva — a szóbanforgó képződményt felsőkréta korúnak mondja; míg FERENCZI I. doktori értekezésében⁴ újból a miocénba sozozza.

¹ PÁLFY M. Abrudbánya környéke. (Magyarázatok a magy. kor. országainak részl. geol. térk.) Bpest, 1908.

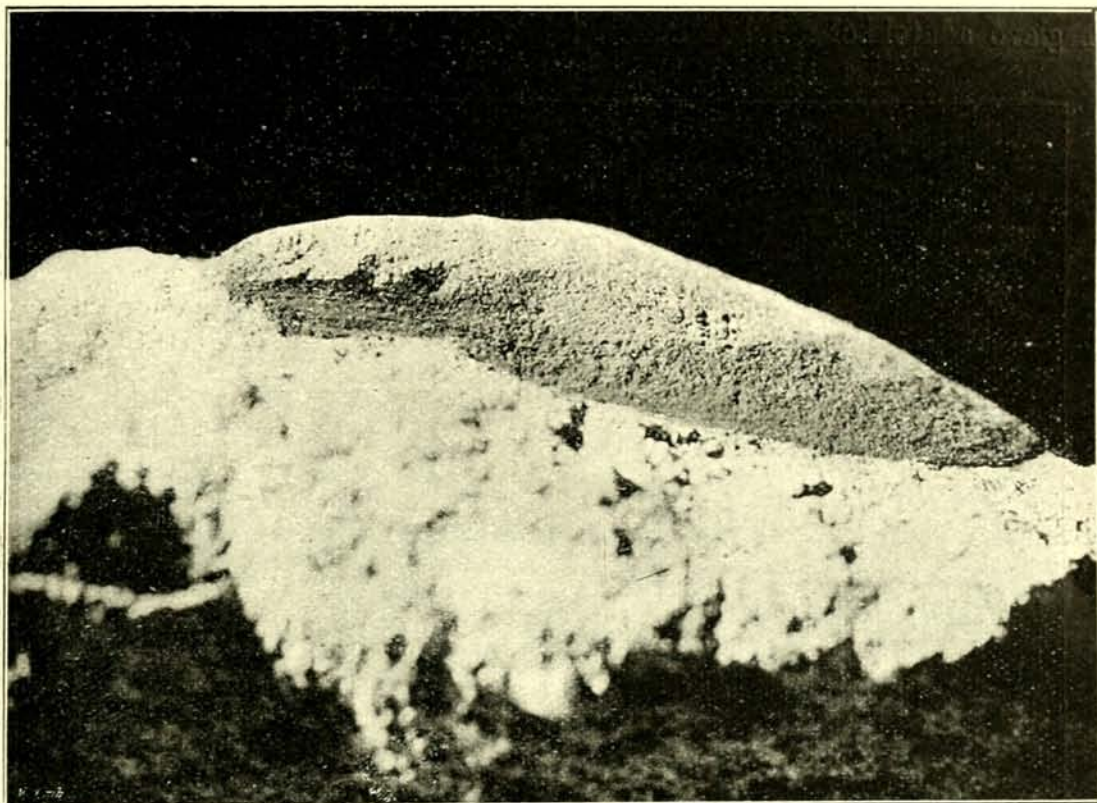
² SZÁDECZKY Gy.: Verespatak kőzeteiről. (Földt. Közl.) Bpest, 1909.

³ NOPCSA F.: A Gyulafehérvár, Déva, Ruszkabánya és a romániai határ közé eső vidék geológiája. (Földt. Int. Évk.) Bpest, 1905.

⁴ FERENCZI I. Zalatna környékének geológiai viszonyai (Múz. Füv. Kolozsvár 1913.)

Az őslénytani irodalomban a miocéntól kezdve kerestem a felső-kénesdi Lima-val leginkább megegyező fajt. Végül ORBIGNY A. egyik művében¹ akadtam elég gazdag Lima-faunára, de a leírt fajok egyike sem azonosítható a felső-kénesdi alakkal.

ORBIGNY-től a krétából leírt nagyobb fajok közül leginkább a *L. simplex* ORB.² szolgálhat összehasonlítás alapjául. Igaz, hogy a felsőkréta korú, nagy természetű Lima-k között a *L. simplex* szerényebb méretű, de mind általában az alak, mind pedig a többi jellemző bélyeg szempontjából ez áll legközelebb fajunkhoz.

18. ábra. *Lima grandis* n. sp. fölülről nézve. (Az eredeti nagyság $\frac{6}{10}$ része.)

Kiemelendő megegyező sajátosságok: általában lapos teknő, a hátsó (analis) perem-szél kivájt (conca) volta, valamint a mellső (buccalis) fül tökéletes kör-szelet formája.³ Fölemlíthetem végül a héjdisznek is azt a valószínű megegyezését, hogy miként *L. simplex*-en, az új fajon is a fölület általában sima vagy leg-főlebb csak igen gyöngén bordázott lehetett. Erre utal az a körülmény, hogy a kő-bélen néhány erősebb növedék-vonal benyomata is jól látszik, valamint a kivájásban is jól láthatók a hosszanti barázdák s így annál inkább föltehető, hogy a fejlettebb bordák nyomai is észrevehetőek lennének.

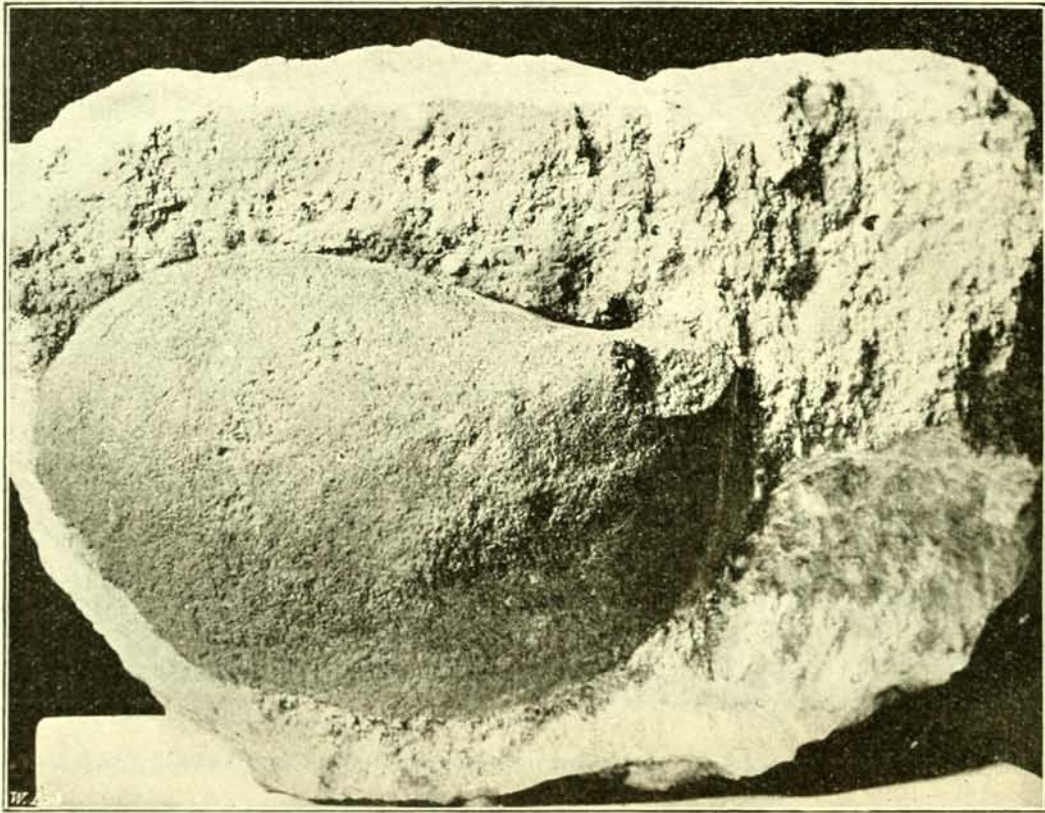
¹ ORBIGNY A.: Description des mollusques et rayonnés fossiles. III. Terrains crétacés. Paris, 1843—47.

² L. c. p. 544., 418. tábla, 6—7 á.

³ A többi leírt faj mindegyikének háromszögű füle van.

Viszont igen föltűnők az eltérések is. Mindenek előtt tetemes a nagyságkülönbség: a *L. simplex* csak mintegy felényi, alakja pedig kerekded, (ORBIGNY szerint kissé háromszögű), míg az új faj nyulánkabb, szinte tökéletes kerülék alakú s valamivel laposabb is.¹ A hátsó perem-vonal egyenes lefutása (a concav részletet is beleértve) aránylag rövidebb az új fajon, mint a *L. simplex*-en. A meglevő fül (a hátsó ugyanis hiányzik) tökéletes körszelet formája mellett az új fajnál simán beleilleszkedik a körrajz kerülék-vonalába s aránylag keskenyebb és kisebb is, míg *L. simplex*-é az általános körvonalból mintegy kirí.

A búb alkotására — sajnos — csak következtetnünk lehet, de azt hiszem, a meglevő adatokból s a közelrokon fajok alakjából a hiányzó rész rekonstruk-

19. ábra. A *Lima grandis* n. sp. tekőcsont oldalról. (Az eredeti nagyság fele.)

ciója nem okozna különösebb nehézséget. Itt ugyanis meg kell említenem, hogy ami általában az alpméretek arányát illeti, a felső-kréta (senon) *L. abrupta* ORB. szinte azonosnak lenne mondható. Így a megegyező körrajzon kívül főleg a tekőcsont ép oly menedékesen való boltosodása tűnik föl, s így a búb az új fajnál is valószínűleg ép úgy kissé hátra kihajlott, mint a *L. abrupta*-n. Ez utóbbi faj különben a többi bélyegekben lényegesen eltér, miután bordázott, füle háromszögű, a záróperem más alkotású, s nagyság tekintetében is csak harmadannyi.

¹ A legnagyobb hosszúsági és szélességi méret aránya: — *L. simplex* 3·5 : 2·5; új faj 3 : 2 — úgy itélem, nem fejezi ki eléggé azt az alakbeli különbséget, amely a két faj között tényleg rögtön szembeötlik.

A f.-kénesdi új Lima-faj a következőkben írható le:

Alakja csaknem tökéletes kerülék; a teknő gyöngén boltozott, a héj minden valószínűség szerint sima lehetett, csupán egyes növekedési periodusok teszik némileg hullámossá. Az analis peremszél kivájt, s a kivájásban párvonalas barázdák futnak végig. A buccalis fül aránylag keskeny, tökéletes körszelet alakú, s az általános körrajzba beleilleszkedő. A búb valószínűleg kissé hátra kihajló.

Méretei: legnagyobb hosszúság 134 mm; legnagyobb szélesség 84 mm; az összetett két teknő vastagsága kb. 44 mm.

Az új fajt *Lima grandis* néven óhajtom az irodalomba bevezetni.

A leírt példány az Erdélyi Nemzeti Múzeum (Kolozsvár) gyűjteményében látható.

*

S most még néhány szót a *Lima grandis* n. sp. bezáró kőzetének koráról.

Előre kell bocsátanom, hogy fölfogásom szerint sem szabad egyetlen faj, (még hozzá új faj) s különösen egyetlen példány alapján az illető réteg korát eldöntenünk. Esetünkben súlyosbítja a helyzetet az is, hogy vitás területen, s csak egyetlen kőből áll rendelkezésünkre, s ami a legfőbb, hogy a bezáró üledék homokkő. El nem mulaszthatom ugyanis itt is megjegyezni, hogy a törmelékes képződményekben előforduló szerves maradványoknak korhatározó értéket magam részéről csak akkor tulajdonítok, ha azok az ellenpróbák elgondolható minden fajtáját kétségtelenül kiállották.

Mindezek szem előtt tartása mellett is — egyrészt az Erdélyi Ércshegység ú. n. «helyi üledékei» korának régóta vitás problémája, másrészt az őslénytani is rendkívül érdekes Lima-lelet — indokoltá teszik, hogy a sztratigrafiai vonatkozásokat is érintsem.

Amint említettem, a «helyi üledék»-et egyes kutatók a miocénbe, míg mások a krétába (cenomon-danien) helyezik. FERENCZI megfigyelései szerint vannak olyan mozzanatok, amelyek a MAGOS LÁZÁR-féle kőbánya homokkövének kréta kora ellen szólnak. Ilyen elsősorban az a tény, hogy míg a környék kárpáti homokköve mindég erősen dislokált és soha sincs kapcsolatban rhyolittufával, addig a Fața Boiloru homokköve rhyolittufa padokat zár magába, települése pedig oly nyugodt, mint a közelben levő miocén képződményé. Viszont azonban — ugyancsak FERENCZI szerint — a Lima-tartalmú homokkőre a kétségtelenül miocén korú üledék¹ — agyag, kavics, — diszkordánsan (SW, N, 30–20°) települt; s ugyancsak ebbe a *Picnodonta cochlear*-ral jellemzett miocén takaróba illeszkednek bele a fölületen több helyütt térképezhető andezit- és dacittufa-padok is, amelyekből egyrészt TULOGDI J. *Laurus primigenia* UNG.

¹ A F.-Kénesdhez közel fekvő Nagy-Almásán, az itteni felső templomtól W-re fekvő hegyélen *Picnodonta cochlear* POLI-t gyűjtött FERENCZI. Ezt a réteget teljes biztossággal követhette a MAGOS L.-féle kőbányáig is.

és *Cinnomomum Scheuchzeri* HEER fajokat határozott meg, *Orbitulina*, *Truncatulina*, *Bolivina*, *Textularia*, *Globigerina* (*G. bulloides* ORB.) héjacsákat a közbezárt márga vékony-csiszolataiban pedig magam láthattam. (A *Lima*-s homokkő vékony-csiszolatában szerves maradványnak csak kétséges nyoma mutatkozott, amit LŐRENTHEY tanár úr volt szíves közölni.)

Ami pedig a *Lima grandis* alapján való tájékozódást illeti, a következőkre lehetünk figyelemmel. Az irodalom adatai szerint Dél-Franciaország felső krétájára nézve a nagy termetű *Lima* fajok valósággal jellemzőknek mondhatók. A genus eddig ismert legnagyobb fajai: *L. santonensis* ORB., *L. rapa* ORB., *L. maxima* ARCH., *L. Gallienniana* ORB., *L. simplex* ORB., *L. clypeiformis* ORB., *L. Dujardini* DESH. a turon és senon emelet rétegeiből kerültek elő.

De legvégül is csak azt ismétlem, hogy olyan bonyolódott, aránylag kevésbé átkutatott, s kőületekben szegény területen, mint az Erdélyi Ércshegység, egyetlen faj egyetlen példánya alapján nem tartom helyénvalónak a szóban levő vitás kérdés eldöntését. A tájékoztatás szempontjából azonban igen nagy szolgálatot tett nekünk a *Lima grandis*.

Kelt Budapesten, 1913 nov. 1-én.

GAÁL ISTVÁN dr.

A GERECSEHEGYSÉG KÖZÉPSŐ LIÁSZKORÚ KÉPZŐDMÉNYEI.

Irta KULCSÁR KÁLMÁN dr.

— Az I.—II. táblával és a 20—21-ik ábrával. —

Egyetemi hallgató koromban dr. KOCH ANTAL egyetemi tanár úr kivánsága alapján az egyetemi föld és őslénytani intézetben levő HANTKEN-féle gerecsei gyűjtést vettem munkába. Kezdetben a felső liász ammonitesz anyaggal foglalkoztam, amelyből egyetemi pályamunkául a *Harpoceratidae* családot dolgoztam fel. Az 1911. év nyarán a geológiai viszonyok megismerése céljából három hétre a Gerecsébe mentem. A helyszíni vizsgálatok alkalmával igen sok egészen új észlelést tehettem, többek között azt találtam, hogy a középső liászkorú képződményeknek nagyobb szerepük van, mint az az irodalomból kitűnik. Tanulmányaim eredményét a Magyarhoni Földtani Társulat 1912 június hó 5-én tartott szakülésén adtam elő. A múlt év augusztus havában dr. SCHAFARZIK FERENC műegyetemi tanár úr szíves megbízásából ismét a Gerecsébe mentem s ez alkalommal a középső liászkorú képződményeket újból beható tanul-